

Gábry György:

Liszt Ferenc zongorái*

*Mottó: „...az én zongorám az nekem,
ami a tengerésznek a fregattja, ami
az arabnak a paripája — még több
annál, mert a zongorám az idáig
én voltam, az én szavam, az én
életem...”¹*

A kortársak tudni vélik, hogy 1811. október 22-én, Liszt Ferenc születésének éjszakáján, egy üstökös tűnt fel az égen. Akár igaz a tudósítás, akár nem, megállapíthatjuk, hogy később világhírűvé vált személyiségek esetében is igen ritka azoknak feltűnését égi jelekkel összefüggésbe hozni. Valóban, amilyen gyéren mutatkoznak kozmikus jelenségek a földi látókörben, ugyanolyan csekély azoknak száma, akiknek működése majd fáklyaként világol az emberiség egén.

Milyen tényezők határozzák meg és alakítják a személyiség arculatát? Erre a kérdésfeltevésre alig tudunk kielégítő és főleg teljes választ adni. Annál jogosultabb, hogy a tevékenységükkel összefüggő *tárgyi* tényezőket vizsgálat alá vegyük. Liszt esetében ilyen döntően meghatározó „eszközök” a művész hangszerei. A *zongorák*, amelyek rövidebb-hosszabb ideig alkotóműhelyében — vagy a pódiumon — szolgálták művészetét.

Kétségtelen, hogy a gyermekkori benyomások meghatározóak lehetnek egy egyéniség, különösen pedig egy művész életében. Ebből a szempontból vitathatatlanok Liszt Ádám — Ferenc édesapja — zenei behatásai. Sajnálatos viszont, hogy Liszt gyermekkora-

* Szemelvények egy készülő tanulmányhoz.

ról aránylag kevés adattal rendelkezünk. Ezen a téren dr. Major Ervin úttörő jelentőségű dolgozataiból indulhatunk ki.²

A doborjáni (Raiding, Burgenland) gyermekévekről igen érdekes a Liszt Ferencsel egyidős kortárs Frankenburg Adolf visszaemlékezése, aki szerint „az öreg Liszt eleinte hegedűjátására akarta tanítani fiát, mire azonban ennek oly kevés hajlama és talentoma volt, hogy azt nem sokára abba hagyatá vele s a zongorázáshoz fogott.”³ Ime egy dokumentum a fizikai adottságok fontosságáról!

S itt most feltűnik egy kép 1819-ből, amely Liszt Ádámot ábrázolja, zongora mellett. A portré hitelességét eddig még nem vitatták; ez bátorít minket is arra, hogy foglalkozzunk vele.⁴

Az ábrázolás — bizonytalan körülmények között — 1907 táján került a Nemzeti Múzeumba. Hátán a felirat: „Franz Liszt's Vater und Lehrmeister am Spineth worauf Franz Liszt lernte. Raiding 1819.”

Major Ervin közli,⁵ hogy Liszt Ádám, aki egy ideig mint gordonkás működött a kismartoni (Eisenstadt, Burgenland) zenekarban, már házasságkötésének évében (1811-ben) vásárolt zongorát. A hangszer — amint azt Esterházy Miklós hercegnek írta — hamarosan tönkrement, és így kénytelen volt (1819-ben) újat vásárolni. Ezt viszont, értékes aranyórájának feláldozásával, a következő (1820-as) évben felcserélte egy újabb — harmadik — hangszerre. Mármost, ha egyáltalán jogosult valamiféle párhuzam Liszt Ádám zongorái és portréja között, úgy nyilvánvaló, hogy a képen látható hangszer a *második*, mivel a falon meg van örökítve — diszes tartóban — a tulajdonos becses órája is!

Liszt Ferenc első hangszerei körül tehát nagy bizonytalanság mutatkozik.⁶ 1898 decemberében viszont a Nemzeti Múzeumba került egy zongorácska, a következő leltári bejegyzéssel: „Liszt Ferenc első zongorája, melyen első oktatását nyerte. Özv. gróf Széchényi Imréné szül. Sztáray Szirmay Alexandra csillagkeresztes hölgy (Horpács, Sopron m.) ajándéka.”⁷ Megjegyzendő még, hogy — nézetünk szerint — ez a hangszer, és a Liszt Ádám portréján ábrázolt, lényegében azonos.

Az azonosításon túl azonban sokkal lényegesebb az a kérdés, hogy milyen *típusú* hangszeren kezdhette el tanulmányait az ifjú Liszt Ferenc? S erre már bátran válaszolhatunk: minden bizonnyal a Nemzeti Múzeumban fennmaradt — vagy ahhoz hasonló — zongorán!

Ennek a problémának a megoldásánál a mechanika és a hangterjedelem (ambitus) nyújthat hasznos támpontokat. Az ún. német-mechanika, amelyet az Augsburg-i Andreas Stein 1773 körül kifejlesztett, hosszú ideig uralkodó szerepet töltött be a 18—19. szá-

zad fordulóján.⁸ A kontra F-től a háromvonalas f-ig terjedő ötöktávos billentyűzet pedig 1773. és 1807. között — kimutathatóan — dominál a zongoraépítés terén. Bizonyításul álljon itt egy rövid áttekintés, szignált és datált zongorák alapján (F_1 — f^3 ambitussal és „német” mechanikával):

1773.	Stein in Augsburg
1775.	Beck in London
1781.	Beyer in London
1782.	Meyer in Amsterdam
1783.	Wagner in Dresden
1783.	Guth in Hamburg
1784.	Meyer in Amsterdam
1788.	Kraft in Stockholm
1788.	Zumpe in London
1790.	Spighi in Florenz
1793.	Erard in Paris
1793.	Schiffer in Cöln
1797.	Fétis in Mons
1798.	Berner in Hamburg
1798.	Vlatten in Aachen
1799.	Piantanida in Mailand
1800.	Kraft in Stockholm
1802.	Ermel in Gent
1804.	Fétis in Mons
1807.	Ermel in Brüssel ⁹

Fenti táblázat, az időrendiségen kívül földrajzilag is kimutatja a tárgyalt hangszer típus európai elterjedtségét, miközben — és ezt hangsúlyozni kívánjuk — már az 1800-as századforduló idejétől fokozatosan tért hódítanak az öt és fél oktávos (F_1 — c^4 ambitusú) zongorák.

Az uralkodó mechanikáról, Andreas Stein „újításáról” most csak annyit, hogy a Gottfried Silbermann által korábban alkalmazott ún. csapó (Prell) mechanikát Stein továbbfejlesztette oly módon, hogy hangszerein külön kiváltó-szerkezetet eszközölt.¹⁰ Ez a megoldás, amely azután Stein leánya Nanette és veje Andreas Streicher révén „bécsi” mechanikaként vált ismertté: lényegében még a Haydn és Mozart korabeli muzsika igényeit szolgálta; csak Beethoven működése idején tűnik fel az ún. „angol” mechanika. Liszt Ferenc pályafutása alatt pedig kezdetét veszi a zongoraszerkezet — s vele a zongoratechnika — nagyarányú fejlődése, jóformán napjaink színvonaláig.

Az ifjú Liszt tehát — mint látjuk — meg kell, hogy elégedjék a német művelődési körben elterjedt „hagyományos” hangszerekkel. Nyilvánvaló dolog, hogy hasonló zongorákon játszhatott Sopron, Pozsony, Bécs és Pest zenekedvelő közönsége előtt. A döntő fordulatot, ezen a téren is, Párizs hozza meg, ahol közvetlen kapcsolatba kerül a híres konstruktőrrel, Sébastien Érard (1752—1831) zongorakészítővel.¹¹ Hogy mennyire más — fejlettebb zenei hatású — előadást jelenthetett egy újabb, modernebb szerkezeti megoldás (mint amilyen az Érard-zongoraké), azt éppen az ifjú Liszt Ferenc európai sikerei bizonyítják.

Ennek illusztrálásaként idézzük Liszt Ádám levelét 1824 tavaszán, amelyet Czerny mesterhez intézett:

„Pixis úr Graf-tól való zongorájával nem sok szerencsét csinált, ez a vállalkozás mindkettőjükre nézve inkább hátrányos, mint előnyös. Itt (Párizsban) is vannak jó hangszeresek, amelyek közül kitűnően kiválik Érard-nak, a kiváló ügyes mechanikusnak új találmánya. Azt hiszem, hogy ez ember igen lényeges érdemeket szerzett a zongora körül. Különös leírásával igazán nem volnék képes szolgálni, csak egy kis tulajdonságát említem fel: Játékmodora könnyű s mégis tónusának (amely igen jó) minden változatot meg lehet adni. Egy ütéssel, anélkül, hogy a kezét fel kellene emelni, annyiszor, ahányszor akarjuk, erősen vagy gyöngén ki lehet hozni az akkordot; igazán csodálatra méltó. Egyelőre csak három darab van készen, a negyedik most van munkában fiam számára s idővel Bécsbe fogjuk küldeni.”¹² Majd egy későbbi levélben ugyanannak: „Az Érard-féle zongora a tökéletesbülésnek oly fokát érte el, amely egy századdal van előbbre; lehetetlen írni róla, látni, hallani kell, játszani kell rajta.”¹³

Látnivaló, hogy Liszték — helyes érzékkel — megbecsülik, sőt (a továbbiakban) meg is őrzik a hangszereseket, amelyek a virtuóz-pályán szolgáltak. Ebből a nézőpontból nagy hangsúlyt kap a Bécsben Liszthez került londoni Broadwood-zongora; egykor Beethoven tulajdonában. Ez a hangszer, jó néhány egyéb Liszt-vonatkozású hangszerrel egyetemben, a Magyar Nemzeti Múzeum zenei gyűjteményének megbecsült ereklyéje.¹⁴

Amint azt hiteles forrásokból tudjuk: Beethoven Broadwood-zongorája, a mester halála után (1827-ben) C. A. Spina bécsi zeneműkereskedő birtokába jutott és ő ajándékozta később Liszt Ferencnek a hangszeret. Liszt maga így ír erről egy későbbi levelében:

„Das Beethoven-Pianoforte . . . wurde für den grossen Mann von Ries, Cramer, Knyvett, Moscheles (?) und Kalkbrenner in London bei Broadwood ausgesucht und mit den Unterschriften dieser

Herrn, und einer lateinischen Zuschrift von Broadwood versehen . . . Nach seinem Tode kaufte es Herr Spina mit welchem ich mich durch editorischen Beziehungen mit dem Verlag Diabelli (dessen Hauptstütze er war) befreundete — und im Jahre 45 in Wien, schenkte mir Spina diese Kunst Reliquie.”¹⁵

Valóban, Liszt Ferenc ezt a zongorát kegyeletes ereklyeként őrizte és — a korábban említett Érard-zongorával együtt — a Weimar-i Altenburg könyvtárszobájában állította közszemlére. Használatukról azonban — a továbbiakban — *nem* történik említés; ezt a funkciót nyilvánvalóan újabb, fejlettebb mechanikájú hangszerek töltik be. Hogy milyen zongorákat *használt* a művész, arról átfogó képet ad a fentebb idézett levél folytatásában:¹⁶

„Schliesslich, verehrter Freund, was die Claviere anbetrifft die mir angehörig sind, befinden sich auf der Altenburg folgende: 1 *Erard* in dem Empfangssalon im 1. Stock — 1 *Bechstein* in dem kleinen Salon daneben — 1 *Boisselot* (Marseille) in meinem Studir- und Arbeits-Zimmer. NB. Louis Boisselot war einer meiner Freunde, und machte mir die ganze Reise durch Spanien und Portugal (44—45). Bald darauf starb er — ich behielt dieses Clavier was noch obendrein ein par merkwürdige Schicksalsfälle zu ertragen hatte die ich Ihnen gelegentlich erzählen will. So wie es seit mehreren Jahre geworden, ist es kaum von jemand anderem zu gebrauchen doch kann ich mich nicht entschliessen zu beseitigen, und auch nicht ein anderes in mein Arbeitszimmer daneben zu stellen.”

„Im sogenannten Musik-Salon (2. Stock) stehen zwei Wiener Flügel von *Streicher* — und *Bösendorfer* und in dem anderen Zimmer ein ungarisches von *Beregszazy* . . . Postscriptum 24ten Mai, 78. Weimar. — Diesem Briefe, im Jahre 61 geschrieben, sei noch beige-fügt: In meiner jetzigen Weimarer Behausung („Hofgärtnerei“) prangt jedes Jahr ein *Bechstein*-Flügel, und während meines Winteraufenthaltes in Budapest, ein oder zwei *Bösendorfer*-Flügel (weil meine dortige Wohnung mehrere Pianoforte zulässt). *Chikering*’s Flügel, den ich im Rom gebrauchte, steht nun glänzend in Ungarn, und der von *Steinway* fungirt oftmalen hierorts in Concerten.”

A felsorolt hangszerek részben a Weimar-i Liszt-haus-ban, részben pedig a budapesti gyűjteményekben maradtak fenn. Hazai viszonylatban tehát a „Liszt Ferenc” Zeneművészeti Főiskolán, illetve a Nemzeti Múzeum hangszertárában találhatóak. Utóbbi helyen, a már említett gyermekkori és a Beethoven-zongora mellett, további két (összesen tehát *négy*) darab Liszt-vonatkozású hangszer őriztetik. Mind a két, eddig még nem tárgyalt zongora: a bécsi *Streicher-műhelyből* származik. Az egyik: Liszt Eduard hagyatékával került Magyarországra, és az Országos Széchényi Könyvtár zeneműtárának

állományából tették át a múzeumi gyűjteménybe.¹⁷ A másik hangszer Liszt félszázados művészi jubileumának az eseményeihez kapcsolódik. Tudomásunk szerint erről első ízben adunk tájékoztatást.¹⁸

A pesti ünnepelekről, amelyekhez a múzeumi emlékgyűjtemény számos darabja illeszkedik, jellemző leírást ad ifj. Somssich Andor Liszt-monográfiája.¹⁹ Ebből idézzük a vonatkozó részeket:

„November 8-án (1873-ban) kezdődtek a jubileumi ünnepek. A Hal-téren, melynek összes ablakai ki voltak világítva, százával tolongtak az emberek, úgyhogy a katonazenekar, mely Liszt ablakai alatt a Goethe-indulót és a koronázó indulót akarta eljátszani, alig tudott magának utat törni. A közönség az egyes számok alatt lelkesen éljenezte Lisztet, ki ablakaiban többször megjelent. Nyolc óraker a Hungária első emeleti termeiben volt ismerkedő-est, melyet a főváros rendezett. Erre a külföldről megjelentek Dönhhoff grófné, Brand Marianne, a hírneves dráma-énekesnő, Mouchanoff grófnő, Loen báró intendáns, Schuber és Kahnt kiadók, Lassen és Herbeck karnagyok, Döhler, Bösendorfer, Nohl, Meyendorff báróné, Bibescu hercegnő, Goldmark Károly, Marek Lajos, a lemergi konzervatórium igazgatója, a vidéki zeneegyletek kiküldöttei, Madame Serène, a „Moniteur Universel” íróője, Menther és Popper Dávid, Espoff Annette, Clauss, Grothe a plattdeutsch-költő stb. — Haynald, Majláth György, Trefort és Mihalovich mindent elkövettek, hogy a vendégek jól érezzék magukat. Az egyik meg is jegyezte: «Nem csodálom, hogy Volkmann gyökeret vert Pesten, s hogy Liszt, a világ fia, végre is hazatér összes dicsőségével, mert ennyi kedélyességet és fogékonyságot máshol bajosan találtak volna.» A büffénél, melyen csak hideg ételek voltak, Királyi Pál, majd Nohl emeltek poharat Lisztre, akit Király József soproni tanár szülőföldje nevében étetett, Kammermayer polgármester pedig a külföldi vendégek-re üritette poharát. Az estély tizenegy óraker ért véget.”

Ezek a részletek, amelyeknek hangulata sokban emlékeztet az 1840-es lelkes fogadtatásra, nyilván nem ok nélkül idéződnék fel. A hangszer ugyanis — ezen ünnepek tanúja — magán viseli az *ottlévők* kézjegyét; ezzel a ténnyel ereklyetárggyá avatva magát. — Az aláírások ma már elmosódtak, igen nehezen olvashatók. Ezért szükséges felidézni az események menetét és személyeit, lehetőleg hiteles források alapján. Maga Liszt Ferenc erről így ír:

„Minden a legjobban folyt le és ünnepünk elejétől végéig nagyszerűen sikerült. Haynald öeminenciája ékesszólásával és szíveségével egyaránt csodálatos volt... A hivatalos ceremóniakon kívül ott volt a Liszt-bizottság által meghívott idegen hölgyek kis csoportjának ülésein is, amelyeken Muchanov-né (Mme Moukhanoff) elnökölt. Ez a csoport jelentékenyen díszítette az ünnepet — és Dön-

hoffnéből, Meyendorfnéből és Loe bárónéből és leányából állott, akinek a férje most fontos személyiség Berlinben, a német császár szárnysegédje. Apponyi, Széchényi, Karátsonyi gróf, Mihalovich, Wartenege, katonatiszt és drámai költő stb. a Hungária-szállóban találkoztak ismét, Muchanovné szalonjában, az ünnepek előtt és után. Ott gyűltek egybe ebédre és vacsorára is, egy fenntartott szalonban — szombattól máig... Egy fiatal Bibesco grófnő, kitűnő zongorista is tündöklött az ünnepen és egy hetet töltött itt...”²⁰

Az adatokból tehát rekonstruálható, hogy a névalíráások november 8-a (szombat) és 11-es (kedd) közötti napokban kerülhettek a hangszer rezonáns-lapjára. Az aláírások (kettő kivételével) ezek szerint a következők:

F. Liszt (legfelül)

Marie Muchanoff Nesselrode

Marie Dönhoff

Marianne Brandt

Franziska von Loe Hatzfeld

Olga Meyendorf

Gortschakoff

Magda von (?) (majd némi kihagyás után:)

Richard Metzdorff

Hugo Seilern

Willy von Wartenege

Mihalovich

Alexandre (?) (és legalul:)

Pest november 1873. Liszt's 50 jähr.

Jubileum

Dolgozatunk hátralevő két Liszt-vonatkozású zongorája egyként a szekszárdi Augusz-családhoz kapcsolódik. Liszt Ferenc emberi-művészi összeköttetései Szekszárddal és ezen belül Augusz Antal báró családjával, a legteljesebben dr. Hadnagy Albert és dr. Prahács Margit kutatásai nyomán tárultak fel.²¹ Ugyancsak az általuk közölt adatok hívják fel a figyelmet, hogy az Augusz-család szekszárdi otthonában több zongora is volt.²² Legalább Liszt második látogatása idején, 1865. szeptember 2—9. között. Lássuk azonban a tényeket:

Liszt Ferenc, néhány nappal Szekszárdra érkezése után, 1865. szeptember 6-án így ír Wittgenstein hercegnének: „Szombat reggel, 6 órakor elindultam Pestről Bülowékkal és Reményivel. Hogy a házigazdát megkíméljük a túlkorai fölkelés kényelmetlenségeitől, a péntekről szombatra virradó éjszakát a gőzhajón töltöttük. Ez 6 óránál rövidebb idő alatt vitt Paksra, ahol két hintó várt;

ezeket érkezünk ide fél 4-re. Ugyanazt a lakosztályt foglalom el, mint 46-ban. Bülowékat is tökéletesen elszállásolták a ház másik szárnyában, amely nagyon tágas és gondozott. Elég nagy kert van, biliárdterem és két zongora, aminek jó és sok hasznát vesszük." Stb.²³

A másik dokumentum, amely nemrégén került elő a szekszárdi levéltárban, Augusz Anna (a báró legidősebb gyermeke) naplója, 1865 szeptemberéről. Ez a nagyértékű — francia nyelvű — feljegyzés döntő bizonyítékkal szolgál arra nézve, hogy Liszt maga nem „tévedett”, amikor két zongoráról tudósítja a hercegnét. Augusz Anna 1865. szept. 4-i (hétfői) bejegyzésében ugyanis — egyebek között — ezeket írja:

„Ebéd után papa, Rosty, Bülow, Reményi és Plotényi a szőlőbe mentek... Ezalatt az idő alatt Liszt a szobájában zongorázott és oly kedves volt, hogy engem és Midet behívott magához, hogy hallgassuk őt; Chopin-darabokat és másokat adott elő. Este a szalonban ő és Bülow két zongorán játszották el a „Todtentanz”, „Danse macabre” c. remek Liszt-művet.” Stb.²⁴

Ez a rövid naplórészlet, amelyben most már összesen három hangszerről értesülünk, minden kétséget kizáróan bizonyítja a tényt, hogy az Augusz-házban „egynél több” zongora kellett legyen. Miért szükséges ennek a hangsúlyozása? Nem kisebb okból — és ez valóban a szenzáció erejével hat —, mint hogy újabban előkerült az Anna naplójában említett kézzongorás (esti) muzsikálás „másik” hangszere, a résztvevők eredeti aláírásaival hitelesítve!

Kétségtelen, hogy az eddigi kutatás figyelmét e részletek — úgy lehet — elkerülték, és kizárólag a később Kalocsára került (Liszt aláírásával ékes) zongorát tartották számon, mint „a szekszárdi” zongorát.²⁵ Az 1971-ben Sopronban rendezett Liszt Emlékiállítás alkalmából viszont egy fiatal házaspár jelentkezett a soproni „Liszt Ferenc” Múzeum igazgatójánál (dr. Domonkos Ottónál) és előadta, hogy nemrég hozzájuk jutott — örökletes módon — egy öreg zongora (Beregszászy Lajos készítménye Pesten), amelynek ún. rezonánslapján több aláírás látható, közöttük Liszt Ferencé is...

Elképzelhetjük e sorok írójának (s egyben a soproni kiállítás rendezőjének) izgalmát, amidőn a helyszínen megpillantotta az 1865 szeptemberében Szekszárdon időző művésztársaság kézjegyeit. Ezek a következők:

F. Liszt (legfelül; illetve felette még néhány, valószínűleg későbbi kézjegy)

Bülow János (így, magyar keresztnévvel; a név zárójelben van)

Reményi Ede (majd alatta a keltezés:)
Szegzárd 9/9 September 1865. (alatta pedig:)

Plotényi Nándor

Rosty Pál

Augusz Antal (és alatta még néhány, nehezen olvasható alá-
írás)

Az aláírások úgy vannak beírva a hangszer hátsó végénél, a basszus-húrok melletti szabad felületen, hogy közben — feltevé-
sünk szerint — a zongorafedél le lehetett véve!

Ilyen módon tehát újabb nagy értékű Liszt-relikviával gaz-
dagodott a hazai anyag, mégpedig a legilletékesebb helyen, Szek-
szárdon. A zongorát ugyanis — felbukkanása után — azonnal meg-
vásárolta a szekszárdi múzeum vezetője, dr. Mészáros Gyula igaz-
gató, és ezt követően sikerült beilleszteni a hangszert abba az együt-
tesbe, amelyet a szekszárdi volt Augusz-házban, a második emeleti
(toronyszerű) helyiségben, Liszt Emlékszoba címen azóta már át is
adtunk a nyilvánosságának.²⁶

Végezetül még meg kell jegyeznünk, hogy az itt tárgyalt
(vagy csak futólag érintett) néhány Liszt-vonatkozású zongora —
véleményünk szerint — mindössze *töredéke* lehet annak a hatalmas
és lappangó anyagnak, amely még feltárára vár Magyarországon.
További tanulmányozást igényel a már említett és jelenleg Kalocsán
levő „szekszárdi” zongora; Sopronban is két hangszer várja a fel-
dolgozást (az egyik az állítólagos ifjúkori zongora, és újabban került
be egy másik Beregszászy-hangszer, amelyben ugyancsak Liszt-dedi-
káció található). A reménység, hogy újabb és újabb Liszt-hangszerek
feltűnését várhatjuk — talán ebből a dolgozatból is igazolást nyer-
het; ezzel legalább a *hazai* Liszt-emlékanyagot téve teljesebbé.²⁷

JEGYZETEK:

1. Liszt levele a Gazette Musicale hasábjain. 1837—39. Magyarul
lásd *Hankiss János*: Liszt Ferenc válogatott írásai I. Bp., 1959. 83. old.

2. Lásd különösen „Az ifjú Liszt Ferenc” (1952) c. dolgozatot.
Újabb kiadása: *Fejezetek a magyar zene történetéből*. Bp., 1967. 181. sk.

3. *Frankenburg Adolf*: Emlékiratok II. Pest, 1868. 68. old. Idézi
Major i. m. 183. old.

4. Egykori leltári száma: 1907., 112. Jelenleg a Magyar Nemzeti
Múzeum Történelmi Képcsarnokában található. Leírását lásd *Major* i. m.
183. és 254. old. 7. sz. jegyzetében.

5. I. m. 183. old. és a jegyzetekben.

6. Lásd *Radó Richárd*: Kitől kapta Liszt Ferenc első zongoráját? Pesti Hírlap 1934. jan. 6. — A soproni Liszt-múzeumban is őriznek egy zongorát, amely — a hagyomány szerint — Kurzweil Ferenc tulajdonában volt és ezen oktatta volna a gyermek Liszt Ferencet. A hangszer képét W. Füssmann és dr. Mátéka Béla publikálták az 1936-ban megjelent képeskönyvükben, mint Liszt Ferenc tanuló-hangszerét.

7. Leltári száma: 1898. 136. Mesterjelzés nélkül (1800 körül). Német Mechanika. Billentyűzete F₁-től f³-ig öt-óktávós.

8. Hogy milyen revelációszerű elragadtatást váltott ki 1818 tavaszán Thomas Broadwood ajándéka, egy korai „angol” mechanikás, hat-óktávós zongora — Beethoven és a korabeli Bécs életében, lásd *Gábrgy György*, Beethoven és Liszt zongorája, *Folia Archaeologica* XVI. 1964. 241. old. és németül: *Studia Musicologica* VIII. 1966. 379. old.

9. Részletesebben lásd *Curt Sachs*: *Real-Lexikon der Musikinstrumente*, Berlin, 1913. *Hammerklaviere* címszavában.

10. Német és angol mechanikákról és a zongora fejlődéséről általában lásd *Gát József*: *A zongora története*. Bp. 1964. 51. sk. — Ebből idézzük W. A. Mozart 1777 októberében írt levelét (atyjához, Augsburgból): „Rögtön a Stein-féle zongorákkal kell kezdenem. Mielőtt még láttam volna valamit Stein munkáiból, Späth zongoráit kedveltem a legjobban. Most azonban Steinéit kell előnyben részesítenem, mert tompításuk sokkal jobb, mint a Regensburgiaké. Ha erősen megütöm, akár fekve hagyom, akár felemelem az ujjamat, a hang — amint megszólaltattam — abban a pillanatban eltűnik. Bárhogy nyúlhatok a billentyűkhöz, a hang mindig egyenletes... Hangszereinek főleg az a sajátossága, másokkal szemben, hogy kiváltással készülnek. Minden századi ember sem állna oda ezzel vesződni, de kiváltás nélkül lehetetlen, hogy egy zongora ne rezegjen vagy ne zúgjon utána. Amikor az ember a billentyűt lenyomja, kicsiny kalapácsai abban a pillanatban, amikor a hurokat megütötték, újra visszaesnek, akár lenyomva tartják a billentyűt, akár elengedik... a gépezet (Machine), amelyet a térddel kell nyomni, szintén jobban van nála elkészítve, mint a többieknél. Alig érintem, már megy is; az ember csak egy kicsit veszi el a térdét, már a legcsekélyebb utánzúgást sem hallani.” *Stb.* Lásd i. m. 53. sk.

11. Érard működéséről és találmányairól lásd *Gát* i. m. 67. sk. Ugyancsak Sébastian Érard nevéhez fűződik az ún. kétrekeszes (double mouvement) megoldású — modern értelemben vett — pedál-hárfák gyártása.

12. Liszt Ádám Czerny-hez írott leveleit, magyar fordításban, lásd *ifj. Somssich Andor*: *Liszt Ferenc élete* c. kiadványában. Bp. 1925. 27. sk.

13. I. m. 39. old. — Liszték Érard társaságában indultak első londoni koncertjeikre is, 31. old.

14. Részletes leírását és történetét lásd a szerzőtől: *Folia Archaeologica* XVI. 1964. 241. sk. németül: *Studia Musicologica* VIII. 1966. 379. sk.

15. Liszt Ferenc levele C. F. Weitzmann-hoz 1861. aug. 14-én. Közli C. F. *Weitzmann*: *Geschichte des Clavierspiels*. Stuttgart, 1879. 294. sk.

16. Weitzmann i. m. 294. sk. A levél záradékának keltezése: 1878. május 24. Lásd erről szerzőtől: *Neuere Liszt-Dokumente*, *Studia*

Musicologica X. 1968. 339 sk. — Külön említést érdemel a levélben szereplő „Beregszazy” (Beregszászy Lajos mester), aki maig a legkitűnőbb zongora-konstruktőrök között említődik, Méltatását lásd *Gát* i. m. 73. sk. Újabb feldolgozását lásd *Sz. Farkas Márta* dolgozatában: *Studia Musicologica XIV.* 1973-as kötetében.

17. Leltári száma: 1972. 9. Billentyűzete A_2 -tól a^4 -ig hét-oktávos. A hangszerre ragasztott (géppel írott) cédula szerint: „Konzert-Flügel von *Streicher*; im Jahre 1848 von Meister Franz Liszt seinem Onkel Dr. Eduard R. v. Liszt als „Familien — Douceur” geschenkt und nachher in Eduard's Wohnung (in der Franz Liszt bei seinen Wiener Aufhalten immer wohnte) oft und oft — allein oder auch mit einem Familienmitglied vierhändig — von ihm gespielt wurde.” Dr. Eduard Ritter von Liszt (Liszt Ferenc nagybátyjának dédunokája) bélyegzőjével hitelesítve.

18. Leltári száma: 1959. 44. Billentyűzete (az előbbihez hasonlóan) A_2 — a^4 hét-oktávos. A hangszer a „Liszt Ferenc” Zeneművészeti Főiskola áttétéként jutott a Nemzeti Múzeum zenei gyűjteményébe.

19. *Somssich* i. m. 369. old.

20. Liszt Ferenc levele Sayn-Wittgenstein hgnéhez. (Pest) *Kedden este*, 73. nov. 11-én. Magyarul lásd *Hankiss* i. m. II. 681. old.

21. Dr. Hadnagy Albert posthumus dolgozatát kiadta dr. Prahács Margit, Liszt székszárdi kapcsolatairól. Lásd: *Tanulmányok Tolna megye történetéből.* II. Székszárd, 1969. 219. sk.

22. I. m. 231. és 237. l.

23. I. m. 231. old és *Hankiss* i. m. II. k. 591. old. A kiemelések e dolgozat szerzőjétől.

24. I. m. 237. sk. — Itt jegyezzük meg, hogy a már többször említett székszárdi tanulmány közli ugyan Augusz Anna 1865-ös emlékezéseit (francia és magyar változatban), részletesebb elemzésére azonban — nyilván terjedelmi okok miatt — nem térhetünk ki. A munkának ez a része később pótlandó feladata a magyar zenetudománynak.

25. Ennek a hangszernek a részletes leírására és történetére ezúttal nem térhetünk ki. Ehhez mindenekelőtt a hozzáférhetőséget kell majd biztosítani.

26. Mesterjelzése: „Beregszászy Lajos Pesten”. Hangterjedelme: A_2 — a^4 (hét-oktávos). A billentyűzet fedelének belső oldalán feltüntetett kiállítási dátumok között az utolsó: 1862. A hangszer belsejében viszont olvasható a gyártási évszám: 1865. Minden jel szerint tehát a házigazda (Augusz Antal báró) ezt a zongorát kifejezetten Liszték közelgő látogatása alkalmából vásárolta.

27. Ebben a fontos munkában nyújthat hathatós támogatást a nemrég újjáalakult Liszt Ferenc Társaság, amelynek feladata — Liszt kéziratainak összegyűjtésén túl — a vonatkozó tárgyi anyag felmérése is.

Die Flügel von Franz Liszt

Das meiste über die Flügel des Kindes Franz Liszt und im allgemeinen über den Anfang seiner künstlerischen Laufbahn erfahren wir aus den Forschungen von Dr. Ervin Major. Als entscheidendes Dokument dafür kann ein zeitgenössisches Bild über Ádám Liszt (den Vater) gelten, das ihn neben dem Flügel darstellt (Raiding 1819.). Vermutlich ist es das Musikinstrument, das sich seit dem Ende des vorigen Jahrhunderts im Besitz des Ungarischen Nationalmuseums befindet und mehrmals schon zur Schau gestellt wurde.

Die Studie gibt danach einen Überblick über die Entwicklung der „deutschen“ oder „Wiener“ Mechanik zur Zeit des jungen Liszt. Im Zusammenhang mit der Stein-Mechanik führt sie den berühmten Augsburger Bericht von W. A. Mozart an seinen Vater vom Oktober 1777 an.

Nach der Besprechung der Erard-Flügel bringt die Studie den Brief von Franz Liszt an den Berliner Musikgelehrten C. F. Weitzmann, in dem der Künstler — mit einem späteren Postskriptum — die von ihm in Weimar und in Budapest gebrauchten berühmten Musikinstrumente aufzählt. Mit besonderem Nachdruck wird von diesen die Musikinstrument-Reliquie besprochen, die von der Londoner Broadwood-Firma ursprünglich Beethoven geschenkt wurde, nach dem Tode des Meisters aber, in den 1840-er Jahren in den Besitz von Franz Liszt kam und sich zur Zeit als Teil seines Nachlasses im Besitz des Ungarischen Nationalmuseums befindet.

Die Studie berichtet auch über eine Neuentdeckung, und zwar über ein Lajos-Beregszászy-Erzeugnis, einen in Ungarn hergestellten Flügel, auf dem die im September 1865 in Szekszárd, im Schloss des Barons Antal Augusz sich als Gast aufhaltende Künstlergesellschaft den Namen ihrer Mitglieder verewigte (Liszt, Bülow, Reményi, Plotényi, Augusz usw.).

Dieses im Sommer des Jahres 1971 in Sopron aufgefundene, wertvolle Musikinstrument ist zur Zeit im renovierten Gebäude des ehemaligen Augusz-Schlusses in Szekszárd, im neu eröffneten Liszt-Gedenkzimmer zu sehen.